

Michał Dudek, Mirosław Drygas

„Zmiany zachodzące na obszarach wiejskich i w sektorze rolno-spożywczym na podstawie badań prowadzonych na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi” – sprawozdanie z seminarium

“Changes in Rural Areas and Agri-Food Sector on the Basis of Research Commissioned by the Ministry of Agricultural and Rural Development”: Report from the Seminar

W ostatnich latach przeprowadzono wiele badań, których celem była systematyczna analiza zmian ekonomicznych i społecznych w rolnictwie, gospodarce żywnościowej i na obszarach wiejskich w Polsce. W zależności od profilu ośrodka badawczego i przedmiotu zainteresowań autorów w poszczególnych przedsięwzięciach koncentrowano się na nieco odmiennym przedmiocie badań, zwracając uwagę na zróżnicowaną skalę przemian zachodzących w rolniczej i wiejskiej Polsce. I tak przykładowo sytuację ekonomiczną, a zwłaszcza kondycję gospodarczą krajowego rolnictwa oraz przemysłu spożywczego i jej różne determinanty, przedstawiano w opracowaniach przygotowywanych w Szkole Głównej Handlowej (SGH) oraz w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym (IERiGŻ-PIB)¹. Jednocześnie relatywnie

Dr Michał Dudek, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Integracji Europejskiej, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: mdudek@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-6977-8561; **dr Mirosław Drygas**, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Integracji Europejskiej, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Polska, e-mail: mdrygas@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0003-4162-4138.

¹ Opracowanie zatytułowane „Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej” wydawane było w IERiGŻ-PIB przez wiele lat, aż do 2014 r. W 2021 r. ukazała się jednak jego kontynuacja zawierająca analizę i kierunki zmian w rolnictwie i przemyśle spożywczym za okres kolejnych

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

szersze pod względem tematycznym spektrum badań, z uwzględnieniem nie tylko trendów na krajowych i międzynarodowych rynkach rolnych, ale też w życiu społecznym, politycznym, kulturowym czy w środowisku przyrodniczym wsi, podejmuje się w ramach raportów publikowanych co dwa lata przez Fundację na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA) pod nazwą „Polska wieś. Raport o stanie wsi” (Wilkin, Hałasiewicz [red.] 2022). Cykliczna analiza rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce, ze szczególnym akcentem położonym na ujęcie przestrzenne jest z kolei przedmiotem badania pt. „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich”, przygotowywanego od 2012 r. wspólnie przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej oraz Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (IRWiR PAN). Wymienione projekty mają charakter naukowy i koncentrują się nie tylko na pogłębionym opisie sytuacji w sektorze rolnym i na obszarach wiejskich w Polsce, lecz także na wyjaśnianiu złożonych przyczyn odnotowanego tam stanu rzeczy. Dodatkowo wspomniane projekty charakteryzują się zdefiniowanym celem i zakresem badań. Cechą szczególną tych opracowań jest precyzyjna metodologia służąca diagnozie sytuacji, jej wyjaśnianiu, a często też prognozowaniu. Wskazane przedsięwzięcia naukowe realizowane w SGH, IERiGŻ-PIB oraz IRWiR PAN bazują na szerokim zestawie danych i informacji, które pochodzą najczęściej z wielu różnych źródeł, tj.: z własnych badań ankietowych, studiów przypadku, statystyki publicznej, urzędów i organów administracji państwowej czy z literatury przedmiotu. Istotnym walorem przywołanych wyżej opracowań jest równocześnie porównywalność w czasie przedstawianych wyników. Pozwala to na prześledzenie bezprecedensowej skali przeobrażeń, jakie zaszły w Polsce na wsi i w rolnictwie w ostatnich latach, a zwłaszcza po akcesji do Unii Europejskiej (UE) (Drygas 2012).

Podobne ambicje – jeżeli chodzi o zakres tematyczny, jak również możliwość śledzenia zmian w okresie wieloletnim – zdają się przyświecać zleceniodawcom i autorom raportów o nazwie „Polska wieś i rolnictwo”. Obok dynamicznego wymiaru wyników badań przedstawionych w tych publikacjach (są one przygotowywane od 2011 r.)² często akcentuje się ich walor jako możliwość pozyskania wiedzy dotyczącej aktualnej sytuacji mieszkańców wsi i rolników w Polsce. Upowszechnienie wyników prowadzonych badań służące poszerzeniu wiedzy o nastrojach panujących na obszarach wiejskich, a także ich ocena, były jednym z celów deklarowanych

pięciu lat (Podstawka [red.] 2021). Ważnym opisem stanu i perspektyw na rynkach rolnych i w gospodarce żywnościowej (np. na rynkach mleka, cukru, pasz, ziemiaka, owoców i warzyw, środków produkcji i usług dla rolnictwa i innych) są publikacje w czasopiśmie *Analizy Rynkowe* ukazujące się w IERiGŻ-PIB od początku lat 90. XX w., por. <http://www.ierigz.waw.pl/publikacje/analizy-rynkowe,1,3,0> (dostęp: 20.06.2023).

² Raporty są dostępne na stronie internetowej: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/polska-wies-i-rolnictwo> (dostęp: 20.06.2023).

przez organizatorów na seminarium online pt.: „Zmiany zachodzące na obszarach wiejskich i w sektorze rolno-spożywcym na podstawie badań prowadzonych na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi”. Zasadnicza część seminarium, które odbyło się 31 stycznia 2023 r. z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW)³ została poświęcona przedstawieniu wyników najnowszej odsłony badania pt. „Polska wieś i rolnictwo 2022” (dalej określanego również jako raport). Jak podkreśliła otwierająca seminarium dyrektor Departamentu Strategii i Rozwoju MRiRW, pani Wanda Klepacka, zakres wiedzy o krajowym rolnictwie i obszarach wiejskich, którą dostarcza wspomniany raport, nie jest dostępny w statystyce publicznej, co stanowi szczególną wartość, ale też uzasadnienie dla cyklicznej kontynuacji tego opracowania. Należy dodać, iż wirtualne spotkanie zgromadziło liczną, bo ponadtrzyosobową grupę uczestników reprezentujących różne instytucje i organizacje związane z obszarami wiejskimi i sektorem rolnym. Seminarium było więc dobrą okazją do upowszechnienia zgromadzonych informacji na tematy wiejskie i rolnicze oraz szansą na szeroką dyskusję im poświęconą.

Niniejszy tekst ma na celu wskazanie kilku dyskusyjnych kwestii, jak i sformułowanie uwag krytycznych w odniesieniu do wybranych zagadnień poruszonych w raporcie „Polska wieś i rolnictwo 2022”. Dotyczy to w szczególności części założeń metodycznych, jak również niektórych wniosków i sposobów interpretacji wyników przedstawionych na seminarium MRiRW. Z tego powodu nasza relacja z przywołanego wydarzenia nie będzie koncentrowała się na pozostałych wystąpieniach wygłoszonych na tym spotkaniu, a odnotuje je jedynie z kronikarskiego obowiązku. Ogólna konkluzja płynąca z oceny referatów związanych z raportem oraz z lektury tego dokumentu dotyczy potrzeby ostrożnego podejścia do przedstawianych w nim wyników. Równocześnie wydaje się, że możliwość formułowania jednoznacznych wniosków o „wiejskiej i rolniczej rzeczywistości w Polsce” wyłącznie na podstawie rezultatów tego badania, mogących posłużyć chociażby do kształtowania rozstrzygnięć na potrzeby prowadzenia polityki rolnej i wiejskiej, jest ograniczona. Po pierwsze wynika to z samej istoty sondażu, który stanowi fundament wyników uzyskanych w badaniu. Po drugie nasza ocena bierze się także z faktu przyjętych na potrzeby tego badania założeń metodologicznych (m.in. doboru próby badawczej, wyboru i sposobu sformułowania pytań czy realizacji badań w terenie). Wspomniane kwestie w znacznym stopniu rzutują na przedstawiony w publikacji „statystyczny” obraz rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, który mimo zaprezentowania opinii mieszkańców wsi na

³ Obok MRiRW organizatorami tego wydarzenia były także Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (KOWR) i Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS). Raport „Polska wieś i rolnictwo 2022” został przygotowany przez Grupę BST Sp. z o.o. i firmę EU-CONSULT Sp. z o.o.

niezwykle bogaty zbiór istotnych spraw i problemów jest niepełny oraz nie do końca adekwatny.

Wyniki opracowania „Polska wieś i rolnictwo 2022” dotyczące całego spektrum tematów, począwszy od barier i planów rozwoju działalności rolniczej, poprzez ocenę funkcjonowania administracji rolnej, aż do sytuacji materialnej i zwyczajów konsumpcji żywności, powinny być przede wszystkim „czytane” jako zapis nastrojów i odczuć respondentów w konkretnym czasie. Interpretacja tych deklaracji wymaga zaś świadomości konieczności „wpisania” ich w szersze tło wiedzy o zróżnicowanej wiejskiej i rolniczej rzeczywistości, jej strukturalnym uwarunkowaniu, a także o złożonej sytuacji ankietowanej zbiorowości, spowodowanej nasilaniem się nowych wyzwań i problemów w skali globalnej (Drygas, Nurzyńska 2021). Dotyczy to np. przedstawionych na seminarium i w raporcie powodów (nie)zadowolenia respondentów z życia na wsi oraz zaspokajania ich potrzeb. Oczywiście zdecydowana większość badanych (rolników i mieszkańców wsi) deklarowała zadowolenie z powodu zamieszkiwania w swojej miejscowości, a nie w mieście (odpowiednio 87 i 75% spośród wymienionych kategorii osób). Niemniej satysfakcja z miejsca zamieszkania jest pewną uogólnioną deklaracją, właściwą także dla większości Polaków, w tym również dla mieszkańców miast (np. CBOS 2018; Czapiński, Panek [red.] 2015). Jeżeli przyjrzymy się powodom składającym się na zadowolenie z miejsca zamieszkania podawanym przez respondentów badania MRiRW, to na pierwszych trzech miejscach plasują się: poczucie bezpieczeństwa oraz dostęp do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, czyli dość oczywiste czynniki, będące od dawna standardem cywilizacyjnym, niezależnie od miejsca życia. Uwzględniając elementy składające się na niezadowolenie z miejsca zamieszkania czy potrzeby (tudzież elementy wymagające zmiany), respondenci wybierali zaś słabą dostępność do usług publicznych, takich jak np.: brak możliwości poprawy poziomu wykształcenia i kwalifikacji, brak dostępu do opieki zdrowotnej, pozarolniczych miejsc pracy czy możliwości korzystania z komunikacji zbiorowej. Wymienione przesłanki braku satysfakcji ludności wiejskiej – a także deklarowanej obojętności wskazywanej w przypadku odpowiedzi „ani zadowolony(a), ani niezadowolony(a)” ze swojego zamieszkania czy niezaspokojonych potrzeb – diagnozowane są w Polsce od wielu lat. Z przedstawionego raportu dowiadujemy się więc o istniejących od dawna deficytach, które nadal wymagają poszukiwania i wdrażania rozwiązań oczekiwanych przez społeczności wiejskie. Jednocześnie nie podaje się tam ważnych informacji dotyczących tego, jakie motywy w sposób istotny decydowały o opinii związanej z miejscem zamieszkania w poszczególnych przekrojach ankietowanej próby (np. w kategoriach wiekowych czy społeczno-zawodowych). Nie wiadomo również, czy i w jakim stopniu były one skorelowane z położeniem miejscowości zamieszkania badanych w poszczególnych regionach kraju i lokalizacją w stosunku

do ośrodków miejskich. Warto byłoby też wiedzieć, czy na wyrażane poglądy w tej sprawie miał wpływ „obiektywny” poziom rozwoju infrastruktury społecznej, technicznej i usług publicznych w gminie. Przymierzalnie odpowiedzi w zarysowanych wyżej wymiarach nie byłyby tak jednorodne i jednoznaczne.

Przeszkodę dla pogłębionego rozpoznania kontekstu oraz przyczyn formułowania przez osoby badane określonych sądów stanowią niewątpliwie użyte na potrzeby badania „Polska wieś i rolnictwo 2022” proste metody analizy. Najczęściej polegały one na przedstawieniu częstości odpowiedzi na dane pytanie w wyróżnionych kategoriach respondentów (przeważnie należeli do nich mieszkańcy obszarów wiejskich ogółem, rolnicy, mężczyźni i kobiety, osoby niezwiązane z rolnictwem). Jednocześnie w raporcie nie wskazano, czy różnice w częstotliwościach deklaracji składanych w różnych grupach miały znaczenie, tzn. czy były istotne statystycznie. Podczas seminarium nie próbowano zazwyczaj także wyjaśniać, jakie były głębsze przyczyny wskazywania odpowiedzi respondentów na zadawane pytania, np. w przypadku wspomnianej wyżej oceny jakości życia na wsi, odczuwanych potrzeb czy też postrzegania rolników, rolnictwa i obszarów wiejskich. Takie możliwości dawałoby chociażby zastosowanie względnie bardziej zaawansowanych metod statystycznych (np. analizy współzależności – korelacji, regresji), zestawienie opinii respondentów z innymi „obiektywnymi” danymi lub informacjami czy też wykorzystanie jakościowych technik badawczych (np. wywiadu pogłębionego, studium przypadku) (Flick 2014; Aczel 2000).

To właśnie m.in. z tego powodu można było odnieść wrażenie, że prezentowane na seminarium wyniki raportu miały przede wszystkim podkreślić pozytywny obraz aktualnie prowadzonej polityki rolnej i wiejskiej oraz potwierdzić wśród rolników i mieszkańców wsi dobry wizerunek instytucji zlecających badanie. Świadczy o tym struktura raportu, „elastyczny/swobodny” dobór i konstrukcja pytań oraz sposób przedstawienia oraz interpretacji wyników/odpowiedzi respondentów (np. na seminarium pojawiały się stwierdzenia osoby referującej, według których w polskim rolnictwie zachodzą zmiany na lepsze albo, że na wsi zostają osoby, które są samowystarczalne, przedsiębiorcze, chcące się tam rozwijać).

W tym kontekście warto dodać, że prawie 1/4 części wynikowej raportu, bez opisu metodologii i próby badawczej, obejmowała pytania dotyczące oceny polityk, programów i działań instytucji, zbiorczo określonych w dokumencie i w prezentacjach jako podejmowanych „na rzecz obszarów wiejskich i rolnictwa”. W samym raporcie i związanych z nim referatach akcentowano przede wszystkim odpowiedzi stawiające w dobrym świetle zarówno aktualną sytuację na wsi i w rolnictwie, jak i właściwe instytucje (np. poprzez sumowanie w odniesieniu do ocen działań MRiRW w ostatnich 12 miesiącach wskazań „dobrze” i „raczej dobrze” czy też poprzez niepokazywanie opinii negatywnych). Z kolei w odniesieniu do sytuacji

ekonomicznej ankietowanych niewiele było informacji o problemach i zmianach na niekorzyść. Te ostatnie tłumaczono zwykle selektywnie lub czynnikami zewnętrznymi, tak jak w przypadku pytań o sytuację finansową i budżety gospodarstw domowych (w tym o przyczyny wzrostu cen żywności, paliw, mediów, środków do produkcji rolniczej), zestawianych wyłącznie z pytaniami o wpływ na nie wojny w Ukrainie.

Jak wspomnieliśmy, raport „Polska wieś i rolnictwo 2022” stanowi przykład opracowania bazującego stricte na wynikach badań sondażowych. Jedną z właściwości tej metody, o której warto pamiętać, jest fakt dobrego odzwierciedlenia opinii dużej zbiorowości, ale raczej w momencie realizacji wywiadu (Babbie 2004). Badanie na zlecenie MRiRW przeprowadzono w połowie 2022 r. Zatem o jego wynikach można powiedzieć tylko i aż tyle, że stanowiły one zapis opinii badanej grupy w tamtym momencie. W końcu 2022 r. czy też u progu 2023 r., kiedy odbyło się seminarium zorganizowane przez MRiRW, postrzegana przez mieszkańców wsi i rolników sytuacja społeczno-ekonomiczna była już niewątpliwie inna, do czego podczas referowania wyników, prób ich interpretacji oraz dyskusji rzadko się odnoszono. W celu relatywnie lepszej ilustracji ograniczeń metody sondażowej dotyczącej dużej dynamiki zmian sytuacji w czasie można przywołać dane, które wskazywały na pogłębienie dekoniunktury w krajowym sektorze rolnym w czwartym kwartale 2022 r., wynikającej nie tylko z czynników sezonowych, lecz także z fatalnych prognoz odnośnie do kształtowania się dochodów gospodarstw rolnych w przyszłości (Szajner, Walczyk 2022b). Wśród osób prowadzących gospodarstwa rolne oceny odnotowane w 2022 r., a dotyczące bieżącej ogólnej sytuacji finansowej, poziomu opłacalności produkcji, jak i przewidywań odnoszących się do poziomów przychodów, oszczędności i zadłużenia były wyjątkowo negatywne, świadczące o poważnym kryzysie w całym sektorze rolnym (GUS 2022a; Szajner, Walczyk 2022a; 2022b). Inna sprawa, że wyniki raportu „Polska wieś i rolnictwo 2022” nie „oddawały” w tak istotnym stopniu pogorszenia sytuacji w rolnictwie. Duża część odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się działo, kryła się niewątpliwie w niedostatecznym odzwierciedleniu sytuacji produkcyjno-ekonomicznej w krajowym rolnictwie. Przyczyną tego były – jak się wydaje – przyjęte założenia metodyczne oraz sposób realizacji wywiadów w terenie.

Podczas seminarium metodologię badania zaprezentował przedstawiciel jednego z wykonawców (Grupy BST) – pan Wojciech Szymala. Jak zaznaczył prelegent, badanie przeprowadzono z wykorzystaniem technik CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) i PAPI (Paper and Pen Personal Interview) na reprezentatywnej próbie 1560 osób – mieszkańców obszarów wiejskich. Przeszło 1/4 tej zbiorowości (426 respondentów) zaliczono do grupy rolników zdefiniowanych jako „osoby, które kierują gospodarstwem rolnym, w którym prowadzona jest

produkcja rolnicza, jak np. uprawy, chów czy sadownictwo”. Dobór próby badawczej odbywał się na dwóch etapach. Na pierwszym z nich populację Polaków podzielono na warstwy 16 województw według liczby dorosłej ludności wiejskiej oraz z uwzględnieniem liczby pracujących i niepracujących w rolnictwie, jak również wybranych cech społeczno-demograficznych respondentów (płeć i wiek). Na drugim etapie doboru wylosowano 201 miejscowości, równomiernie rozkładając je między województwami. W każdej wsi przeprowadzono do ośmiu wywiadów, a dobór respondentów odbywał się metodą „ustalonej ścieżki” (*random route*). Jak zaznaczył Szymala, metoda ta polegała na tym, że ankierzy odwiedzali co trzeci dom od wybranego losowo adresu startowego, jednocześnie biorąc pod uwagę ustalone wcześniej zasady doboru respondentów. Ankietyzację w danej wsi prowadzono do skutku, tj. do uzyskania założonej liczby kwestionariuszy. Pojawia się w tym miejscu pytanie, czy założona przed badaniem struktura badanych respondentów była zgodna ze strukturą grupy osób faktycznie poddanych ankietyowaniu.

W trakcie prezentacji i w raporcie nie podano większej liczby szczegółów dotyczących procesu realizacji badań w terenie i ewentualnych problemów napotykanym podczas ankietyzacji. Jednocześnie nie wspomniano o szkoleniu ankierów oraz o nadzorze procesu zbierania danych i informacji (np. o kontroli staranności prac ankierów). Przy omawianiu sposobu doboru respondentów oraz jakości realizacji badań w terenie warto zaznaczyć, że metoda ustalonej ścieżki mimo swoich zalet (brak konieczności posiadania operatu losowania, relatywnie niższy koszt) ma istotne ograniczenia dotyczące poprawnego i precyzyjnego opisu badanej populacji, polegające na ryzyku błędnego wnioskowania statystycznego i braku możliwości określenia błędu losowania (Goszczyński, Stankowska 2018). Z tego powodu, posługując się takim sposobem doboru próby, która ma charakter nieprobabilistyczny, uzyskane wyniki należy analizować i interpretować z wielką ostrożnością. Może bowiem dojść do zniekształcenia rozkładu zmiennych w próbie, co da się łagodzić poprzez podjęcie odpowiednich kroków w trakcie projektowania badań (Szlendak, Goszczyński, Krajewska 2019). W tym kontekście zastanawia nadspodziewanie duża liczba wśród ogółu ankietowanych rolników prowadzących działalność rolniczą oraz osób związanych z rolnictwem. Wydaje się, że nadreprezentacja „aktywnych” rolników w próbie (27% ogółu badanych), wynika właśnie z przyjętej metodologii badania, a także zastosowanej definicji rolnika, opartej na deklaracji respondenta. W efekcie, przykładowo, badanie przeprowadzono wśród 47 respondentów-mieszkańców wsi w województwie podlaskim i 179 w województwie małopolskim (prawie czterokrotnie większa liczba). Taki dobór mógł determinować zniekształcenie ogólnych wyników badania, a w rezultacie prowadzić do nadreprezentacji opinii właścicieli gruntów rolnych o niewielkiej powierzchni UR czy zbyt dużej liczby deklaracji osób nieprowadzących działalności rolniczej

ukierunkowanej na sprzedaż, a jedynie posiadających gospodarstwo rolne z innych względów (rezydencjalnych, hobbistycznych, asekuracyjnych itd.). Od dawna z różnych badań bowiem wiadomo, że liczba tzw. profesjonalnych gospodarstw rolnych, z produkcją przeznaczoną na rynek czy liczba gospodarstw domowych utrzymujących się w przeważającym stopniu z rolnictwa, jest wielokrotnie mniejsza od ogólnej liczby gospodarstw notowanej w statystyce publicznej. Według spisu rolnego w 2020 r. w Polsce formalnie funkcjonowało ok. 1,3 mln gospodarstw rolnych (GUS 2022b), a dwie wspomniane wyżej zbiorowości szacuje się zazwyczaj na nie więcej niż 1/3 tej liczby, czyli na ok. 300–430 tys. podmiotów (Michalska 2021; Zegar 2019). Rolnictwo towarowe i stanowiące źródło utrzymania dla użytkowników gospodarstw zlokalizowane jest głównie na obszarach wiejskich środkowo-zachodniej i północnej Polski (Stanny, Rosner, Komorowski 2018). Z kolei na terenach południowo-wschodniej części kraju od dawna silnie zaawansowane są procesy dezagrarnizacji produkcyjno-ekonomicznej tego sektora (Wojewodzic 2017). Nieuwzględnianie faktu znaczącego zróżnicowania polskiego rolnictwa w wymiarze przestrzennym i produkcyjnym oraz jego faktycznej dualnej struktury (niewielka zbiorowość silnych i rozwijających się gospodarstw rolnych vs większość drobnych i niezwiązanych z rynkiem podmiotów) prowadzi najczęściej do nieporozumień i nie oddaje rzeczywistej sytuacji w tym sektorze w kraju.

Po serii pytań do przedstawionych wyników raportu głos zabrał pan Dariusz Chołost z firmy Pretendent, który przedstawił konkluzje płynące z wywiadów i panelu ekspertów przeprowadzonych w ramach oceny ex post „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 (SZRWRiR)”. Z badań (*desk research*, panel ekspertów i ankiety CAWI wśród pracowników administracji i samorządów) wynikało m.in., że wpływ SZRWRiR na kształtowanie polityki rozwoju obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego na poziomie międzysektorowym i samorządowym był znaczący. Stwierdzono, iż cele szczegółowe dokumentu sformułowano kompleksowo i są one nadal aktualne. Mimo że nie osiągnięto części wartości wskaźników docelowych tej strategii, to oceniono jej efekty rzeczowe jako skuteczne i trafne. Zauważono także, że w trakcie badania zmieniały się definicje niektórych wskaźników, a przez to także rodzaje zbieranych danych, co niewątpliwie utrudniało poprawne przeprowadzenie ewaluacji.

Na zakończenie spotkania przedstawicielka MRiRW, pani Magdalena Krawczyk-Rybczyk omówiła zagadnienie aktualizacji celów i kierunków interwencji „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” w odniesieniu do bieżącej sytuacji geopolitycznej. Z kolei reprezentant Związku Samorządów Polskich w swoim wystąpieniu poruszył kwestię realizacji celów rozwojowych obszarów wiejskich na podstawie zasad partnerstwa i pogłębienia subsydiarności (referat pt. „Realizacja celów rozwojowych obszarów wiejskich w oparciu o zasady partnerstwa”).

Podsumowując, raport „Polska wieś i rolnictwo 2022” i odnoszące się do niego referaty, wygłoszone podczas seminarium MRiRW, przyniosły wiele aktualnych informacji na temat nastrojów wśród badanych mieszkańców wsi i rolników. Dotyczyły one różnych kwestii społecznych, gospodarczych oraz oceny funkcjonowania instytucji publicznych. Ogólne podejście do zgromadzonych danych, nieuwzględniające zróżnicowań przestrzennych i bardziej szczegółowych wymiarów rozpatrywanych informacji, przyjęte założenia metodyczne, a także użyte mało zaawansowane metody analizy, każą jednak podchodzić do uzyskanych wyników w sposób ostrożny. Jednocześnie należy stwierdzić, że przedstawione na spotkaniu zorganizowanym przez MRiRW informacje nie wnoszą szczególnie nowych treści czy elementów do rozwiązania diagnozowanych w Polsce problemów obszarów wiejskich i rolnictwa. Ich celem była raczej próba potwierdzenia słuszności i legitymizacja działań podejmowanych w krajowej polityce rolnej i wiejskiej niż pozyskanie wszechstronnej wiedzy naukowej służącej do kształtowania interwencji publicznych.

Bibliografia

- Aczel A. (2000). *Statystyka w zarządzaniu. Pełny wykład*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Babbie E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- CBOS (2018). *Zadowolenie z życia*. Komunikat z badań nr 5/2018. M. Feliksiak (oprac.). Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2015). *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Contemporary Economics*, 9 (4).
- Drygas M. (2012). *Instytucje w procesie wspierania przemian polskiej wsi i rolnictwa z funduszy unijnych*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Drygas M., Nurzyńska I. (2021). *Pożądana struktura wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej po 2020 roku oraz cele polityki krajowej w świetle globalnych wyzwań modernizacyjnych wobec polskiego rolnictwa*. Warszawa: Fundacja EFRWP i Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Flick U. (2014). *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*. Sage: London.
- Goszczyński W., Stankowska J. (2018). Wielogłos – małe społeczności lokalne o integracji cudzoziemców. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 534, 102–115. DOI:10.15611/pn.2018.534.09.
- GUS [Główny Urząd Statystyczny] (2022a). *Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2022*. Informacje sygnałne, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/koniunktura-w-gospodarstwach-rolnych-w-pierwszym-polroczu-2022-roku,10,20.html> (dostęp: 6.04.2023).
- GUS (2022b). *Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2020 roku*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

- Michalska S. (2021). „Profesjonalni” producenci rolni o rolnictwie, swojej pracy i swoich gospodarstwach. *Wież i Rolnictwo*, 4 (193), 57–76. DOI:10.53098/wir042021/03.
- Podstawka M. (red.) (2021). *Ocena sytuacji ekonomiczno-produkcyjnej rolnictwa i gospodarki żywnościowej w latach 2015–2020*. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2018). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*. Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. DOI:10.7366/90066MROWIII.
- Szajner P., Walczyk K. (2022a). *Koniunktura w rolnictwie. III kwartał 2022*. Badanie okresowe nr 136. Warszawa: Instytut Rozwoju Gospodarczego, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Szajner P., Walczyk K. (2022b). *Koniunktura w rolnictwie. IV kwartał 2022*. Badanie okresowe nr 137. Warszawa: Instytut Rozwoju Gospodarczego, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Szlendak T., Goszczyński W., Krajewska M. (2019). Praktyki pozametropolitalne: Uczestnictwo w kulturze w małym i średnim mieście. *Studia Socjologiczne*, 2 (233), 61–98. DOI:10.24425/sts.2019.126140.
- Wilkin J., Hałasiewicz A. (red.) (2022). *Polska wieś 2022. Raport o stanie polskiej wsi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. DOI:10.7366/9788366849549.
- Wojewodzic T. (2017). *Procesy dywertycji i dezagraryzacji w rolnictwie o rozdrobnionej strukturze agrarnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
- Zegar J.S. (2019). Perspektywy gospodarstw rodzinnych w Polsce. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 3 (360), 31–53.